

DIATRIBEN HISTORICAM,
C. IVLII CAESARIS
ADVERSVS
ARIOVISTVM REGEM ALI-
OSQVE GERMANOS
GESTA BELLA
EXPLICANTEM,
IN ACADEMIA FRIDERICIANA
RECTORE MAGNIFICENTISSIMO,
SERENISSIMO IVVENTVTIS PRINCIPE
FRIDERICO WILHELMO,
REGNI BORVSSICI ET ELECTORATVS
BRANDENBURGENSIS HEREDE,
CETERA,
MODERATORE
CHRISTOPHORO CELLARIO,
HISTOR. ET ELOQ. PROF. P.
EXAMINI PVBLICO EXPOΝIT
IOANNES HERMANNVS REVSEN,
HARDERODENSIS EX DVCATV BRVNSVIG.
GVELFERBYTANO.
A. D. XXVI APRIL. CIC 10 CCII.

Recusa HALAE MAGDEBVRGICAE,
LITTERIS CHRISTIANI HENCKELII, ACAD. TYP.
ANNO M DCC X.

Coll. diss. A
19, 20

21

a. XIX. 20

V I R O
ILLVSTRI ET GENEROSISSIMO
DOMINO
IOANNI FRIDERICO
DE HEIMBVRG,
SERENISSIMI ET POTENTISSIMI
ELECTORIS HANNOVERANI
DVCIS BRVNNSVICENSIS LVNNEBVRGICI
CETERA,
COMMISSARIO REDITVVM
PROVINCIALI,

PATRONO MEO MAXIMO
SVMMAQVE OBSERVANTIA COLEND

HOC SPECIMEN ACADEMICVM

GRATI ANIMI TESTANDI CAVSSA

D. D. D.

IO. HERMANNVS REVSEN

ILLVSTRIS ET GENEROSISSIME
DOMINE,

Vo qui sunt excelsiore loco nati, hoc maiorem gloriam consequuntur, si spretis fordidis caducisque rebus ea fouent tuenturque studia, quæ animum excolunt nobilemque reddunt, & sicut ab humanitate nomen fortiuntur, eumdem egregie mitigant, & ad virtutem homine dignam instituunt. Nihil enim ab immortali Deo accepimus, quod cum animi præstantia comparari possit, quo negotia vitæ suscipiuntur, &, si bene subactus est studiis litterarum, non minima inde pars pendet secuturæ hominum felicitatis. Quod satis valide tum innumeris exemplis, quibus historiæ tam Romanæ, quam aliarum gentium repletæ sunt; tum etiam ipso eruditionis nomine ac natu-

natura confirmatur. Hic est clavis ille, quo respu-
blicæ diriguntur, quæ doctis prudentibusque viris or-
natæ, non melius tantum, quam his præsidiis destitu-
tæ, consistunt, verum etiam maioribus incrementis
in dies eorum studiis ac laboribus augentur. Etenim
quum ipsi ad humanitatem instituti sint, neque magis
suis rebus consulendum esse, quam communibus edo-
cti; non modo consiliis, quibus plurimum possunt, ve-
rum etiam suis facultatibus reipublicæ mirifice succur-
runt: in primis autem ad fouendam augendamque
rem litterariam, magna animi propensione feruntur.
Cuius quidem rei, si vel nulla exempla & documenta
veterum superessent; tamen eius imaginem in rebus
TVIS, quibus me abundantissime exornasti, quam
clarissime intuerer. Tu enim fundamenta iecisti litte-
rariæ salutis meæ, meque subsidiis studiorum caren-
tem, eis muniisti præsidiis, quibus poteram & res ad-
flictas sustentare, & sine impedimento ad hanc **FRI-
DERICIANAM** me recipere. Quæ beneficia, ta-
metsi maxima clarissimaque erant, nihilominus ta-
men ex eo tempore longe maiora reddidisti; & iterum
& saepius tanto auxisti cumulo, vt ingenue profitear,
si a Deo discessero, me cui plus, quam **TIBI** debe-
am, habere omnino neminem. Propterea faciendum
putaui, vt 'quamvis mea **TIBI** obseruantia per lit-
teras declarata sit; tamen publico etiam documento

me

me & memorem acceptorum præstarem, significare
que TIBI, quo præclaro duce, cuius nomen pro-
pter multa in rem litterariam merita TIBI non pot-
est obscurum esse, in hac Academia sim in studiis ver-
satus. Quam ob rem abs TE summa animi conten-
tione peto, vt hanc dissertationem, Illustri **TVO**
NOMINI submisse consecratam, serena fronte ac-
cipias, & me in posterum quoque benevolentia com-
pletearis **TVA**. Ego interea non committam, vt
quidquid in me desideretur, quod ad TE colendum
venerandumque pertineat, vt ex studio ac obseruantia
mea intelligas, me æque promptum in declarando grato
animo esse, quam in accipiendis fui magnis **TVIS** be-
neficiis. De reliquo Deum precor, vt TE vna cum
ILLVSTRI FAMILIA in usum reipublicæ saluum
& in columem in florentissimo rerum **TVARVM**
ac fortunæ statu quam diutissime
conseruet.

OMN

Vi primi Germanorum Romanis in notitiam fortitudinis aut militaris roboris venerunt, Cimbri atque Teutoni, & his coniuncti ex Germania, fuere: eorum, qui post illorum clades sibi iterum spem occupandæ Galliæ, & ex ea inuadendæ Italiæ conceperunt, præcipuus erat *Ariouistus*, rex Germanorum, quum in Galliam auxilio Sequanis aduersus Aeduos profectus, cum Galliæ proconsule C. Julio Cæsare bellum gesit, quod magis magisque Germanos irritauit, vt saepius deinde in Galliam transire, eamque suam facere tentarent, licet, quæ Romanorum potestas erat, non modo nihil de Gallia tum temporis obtinerent, sed post paullo etiam suarum rerum non exiguum partem amitterent. Digna res est, quæ ob maiorum memoriam maiori cura & industria excutiatur, quam in nos fuscipimus quidem, non autem plura per historiarum paucitatem præstare possumus, quam ex illis, qui supersunt, Græcis Latinisque auctioribus habemus.

II. De nomine *Ariouisti* non pretii est multis verbis disputare, quod ex Teutonico Ehrenvest vel Ernst Latino ore pronatum esse quidam coniiciunt. Teutonicum esse origine, & a vero sono, vt plurima priorum, detortum ab Romanis esse, nihil dubitamus: an autem supersit nobis quod illud expreſſerit, incertius post tam longinqua tempo-

A

ra

ra est, quam, ut credi facile possit, aut firmiter persuaderi. Datur id nomen etiam Insubrum duci apud Florum lib. II. cap. IV. sed mire variant Flori codices, ut certum nomen dici non possit: & si posset, Celticum id commune cum Germanis, non Italicum censendum esset.

III. Nec multo certior est & distinctior *patria Ariouisti Germanici*, aut *regia illius sedes*, quam habuerit ante, quam in Galliam transiret, quia tantum *Germanorum regem* scriptores vocant: gentem Germanorum, ex qua ortus fuerit & quam rexerit sibi subiectam, aut quos socios adiunctos habuerit, distincte ac perspicue non ostendunt. Tentabimus tamen, quantum fieri potest, ut de patria eius & regia sede, si non certo, probabilitatem aliquid ex Cæsar's historia, quæ sola de hoc principe copiosior restat, (nec forsan olim plura fuerunt tradita) colligamus, & aliorum comparatione explicemus.

IV. Cæsar lib. I. de bello Gallico cap. LI. Germaniæ populos enumerat, quos Ariouistus e castris suis, contra Romanos pugnaturus, eduxerit, *Harudes* videlicet, *Marcomanos*, *Triboccos*, *Vangiones*, *Nemetes*, *Sedusios*, *Sueuos*. Non quidem perspicuum est, fuerintne omnes hi ex regno illius exciti subiectique potestati eius; an quidam ex iis tantummodo auxiliares. Quod vero diutius adhuc in Gallia persistiterat cum exercitu, hoc est, annos quatuordecim, ut cap. XXXVI. & XLVII. libri I. esse proditum videtur; utique plurimi, si non omnes, ditioni eius subiecti fuerunt. Ex quibus apparet; ipsius regnum in ea parte Germaniæ fuisse, quæ Rhenum superiorem spectat. Vnde etiam a Sequanis in auxilium vocatus, ut quorum ager ad Rhenum usque protractus illa tempestate fuerat. Marcomani & Sedusii & Harudes erunt proprie Germani, partem illam, quæ inter Rhenum & Danubium, ex fontibus suis nouum, & Nicri confluentem est, possidentes, antequam a Marobuduo in Boiorum vacuam sedem, hoc est, in Bohemum traducerentur,

rentur. Velleius quidem lib. 11 cap. cviii solos *Marcomanos* a Marobuduo transportatos dicit: quod vero Cæsar dicto loco *Marcomanos*, *Sedusios*, atque *Harudes* coniungit; videntur omnino cum Marcomanis in Boiohemum & ipsi transmigrasse, quod etiam Philippo Cluuerio placet: quamvis perinde nobis sit, manserintne suo loco Harudes & Sedusii, an comitati fuerint Marcomanos, quia nihilominus antiqua ita sedes harum gentium illustratur, de qua maxime iam disquirimus: quippe Ariouistus noster ante Marobuduum rex illarum gentium fuit.

V. Non itaque dubitamus, Ariouistum Germaniæ partis, quæ Rhenum superiorem versus est, regem vel principem exstitisse: indeque profectum in Galliam, ut auxilium Aruernis ferret & Sequanis. Quid vero de Triboccis, Nemetibus & Vangionibus dicendum, quos Plinius lib. iv cap. xvii *Germaniæ gentes* vocat, & Strabo lib. iv pag. 134 *Triboccos Γερμανικὸν ἔθνος τετραωθὲν εἰς τῆς οἰκείας, Germanicam gentem translatam ex sede sua?* quod Plinius etiam de Nemetibus, Vangionibusque intellexit. Traductionis tempus in utramque partem varie disputatur, & plures putant, inter quos etiam Cluuerius est, omnes tres populos ante Cæsaris tempora ex Germania in Gallicum solum profectos esse: alii de Triboccis concedunt, negant de ceteris, quia solos Triboccos Strabo translatos memorauit. Hoc eo pertinet, ut de Ariouisti potestate iudicari possit. Si enim nondum traiecerant Rhenum, quum Ariouisto militatumarent probabile est in regno illius fuisse, eiusque subditos ditioni ac potestati: sin, quum ille in Galliam deuocaretur, trans Rhenum iam sedes habuere; videntur magis socii, quam subditi imperio fuisse, quia nemo persuaserit facile, Ariouistum, Germanorum regem, trans Rhenum etiam imperasse. Vix certi aliquid in re obscura & parum prodita definitur, ut vir summo iudicio Hadrianus Valesius in Notitia Galliæ ob rei difficultatem sibi non constare videatur,

dum in Nouionage Nemetum, hanc trigam gentium paulo ante Cæsaris in Galliam aduentum, in parte Belgicæ, Rheno flumini proxima, confeditse dicit: in voce autem Mediomatici, conuenire ait, ut credamus, priusquam Plinius historiam suam componeret, Nemetes Vangionesque traiecerent Rhenum; atque ita longe post Triboccos tempore. Quod si vero hi tres populi sub imperio Ariouisti non fuerunt, vicinos tamen & fœderatos bellique socios fuisse, ex ipsa Cæsaris narratione certum est: vt nihilominus patria sedes Ariouisti in illis partibus Germaniæ cis Rhenum fuerit, quæ Triboccis, Nemetibus ac Vangionibus est opposita.

VII. Denique etiam SUEVORVM in castris Ariouisti facta a Cæsare est mentio. Sueuos autem nescimus qua ratione aut argumento, Cæsar semper vocat, quos posteriores post illum omnes aut plerique vocauerunt Cattos, qui a medio Rheno interius late ad Herciniam vsque siluam habitarunt, vt in sede ac locorum positione nulla sit differentia inter Cæsaris Sueuos & reliquorum Cattos. Iam vero, si Sueui Cæsaris sunt aliorum Catti, qui circa Mœni & Loni ripas vsque ad Rhenum, ac Mosellæ confluentem, indeque longissime interiora tenuerunt; non videtur nobis probabile fieri posse, Sueuos Ariouisti milites ex regno eius conscriptos fuisse, sed potius vel socios fuisse vel mercenarios censemus. Nimia enim fuisset illius potentia, si populos ab Rheno superiore omnes vsque ad Cattos, & ipsos Cattos, latissime per medium Germaniam habitantes, ditioni suæ subiectos habuisset. De Cattorum enim multitudine atque potentia ex eodem libro Cæsar is cap. xxxvii constat. Præterenim eos Sueuos, quos in castris habuerat Ariouistus, pagos centum Suevorum ad ripam Rheni narratur confeditse, vt Rhenum transire conarentur: quibus quod sui duces Nasua & Cimberius fratres præfuerere, sui iuris vindicentur fuisse, non subiecti imperio Ariouisti. Quam im-

men-

mensa autem multitudo sit centum pagorum, si integri *pagi* sunt ex eodem Cæsar's libro, cap. xii probari potest, vbi omnis ciuitas Heluetia *in quatuor pagos* diuisa fuisse dicitur. Nec exemplum deest, vbi in Cimbrico bello, quod etiam ipse Cæsar cap. xii memorauit, vel unus pagus non dubitaverit cum consulari exercitu prælio contendere. Sed ipse Cæsar libro iv cap. i explicat, quæ status bellici ratio penes *pagos Cattorum* fuerit. Centum pagos habuisse Sueuos siue Cattos, ex quibus quotannis singula millia armatorum bellandi cauſſa suis exfinibus eduxerint. Dubium nihilominus relinquitur, an centum illi pagi Sueorum, qui ad Rheni ripam confederant, coniuncturi se, si traieciſſent, cum Ariouisto fuissent, quod quidem Cæsar metuebat; nec potius suis auspiciis **rem** gesturi, vt sicut partem Galliæ Ariovistum adquisiuiffe audiuerant, sibi quoque aliam illius exemplo armis compararent.

VII. Nec libertas Germanorum tam vastum imperium videtur Ariouisto concessisse. Multum Tacitus de illa libertate prodidit, cui utique obſtitiffet vnius tam late patens dominatio. Habuerunt reges, duces, principes, sed quorum temperata potestas erat, & mista populorum libertate. Cap. vii enim de motibus Germanorum tradit: *reges ex nobilitate, duces ex virtute sumunt. nec regibus infinita aut libera potestas: & duces exemplo potius, quam imperio si promti, si conspicui: si ante aciem agant, admiratione praesunt.* Et cap. xi idem Tacitus: *rex vel princeps, prout ætas cuique, prout nobilitas, prout decus bellorum, prout facundia est, audiuntur, auctoritate suadendi magis, quam iubendi potestate.* Quapropter induci non possumus, vt credamus facile, stante hac Germanorum libertate, Ariouisti imperium per maximam Germaniæ partem, atque sic per Cattorum siue Sueorum regiones fuisse longe lateque ita prolatum.

IX. Nunc de cauſſa, qua motus Ariouistus fuit, vt træcto Rheno in Galliam veniret, eiusque partem occuparet,

dispiciendum est. Eam Diuitiacus Aeduus, legatione ad Cæsarem pro sua & ceteris ciuitatibus functus, hunc in modum exposuit: Gallæ totius factiones esse duas: harum alterius principatum tenuisse Aeduos, alterius Aruernos. Hi quum tantopere de principatu tam multos annos contendissent factum esse, ut ab Aruernis Sequanisque Germani mercede arcesserentur. Horum primo circiter millia quindecim Rhenum transiisse; postea, quam agros & cultum & copias Gallorum homines seri ac barbari adamassent, transductos plures, essent tunc in Gallia ad cxx millium numerum. Cum his Aeduos eorumque clientes semel atque iterum armis contendisse; magnam calamitatem pulsos accepisse, omnem nobilitatem, omnem senatum, omnem equitatum amisisse. His calamitatibus fractos ita Aeduos fuisse, suo ante non minus robore, quam Romanorum amictia potentes; ut cogerentur Sequanis, qui conduxerant hos mercenarios, ex suis carissimis obsides dare, & iure iurando ciuitatem obstringere, se neque obsides repetituros, neque auxilium a populo Romano imploraturos, neque recusaturos, quo minus perpetuo sub illorum ditione atque imperio essent. Sed peius id victoribus Sequanis, quam ipsis vietis Aeduis accidisse, quod Ariouistus in Sequanorum finibus consedisset, tertiamque partem agri illorum, qui optimus esset totius Gallæ, occupauisset, & tunc de altera parte tertia Seuanos decedere iuberet propterea, quod Harudum millia hominum xxiv ad eum vanissent, quibus locus & sedes pararentur.

IX. Multa in hac narratione sunt excutienda. Si enim rogati Germani & in auxilium vocati traiecto Rheno in Galliam venerunt, quos *mercenarios* Diuitiacus dixit, & initio tantum quindecim millia venerunt; queritur, num in illis etiam primo transitus tempore Ariouistus fuerit, an postea rebus suorum bene succendentibus superuenerit? Cum primis illis in Galliam venisse non negauerim, si quatuorde-

cim

cim annos, quum hæc diceret Diuitiacus, iam fuerit Ariovistus in Gallia, quod cap. xxxvi. & xlvi. videtur affirmari. Non autem verosimile, bellum Sequanorum cum Aeduis fuisse longius protractum, ut vel medio illo adueniret in Galliam rex Ariovistus. Singulis annis autem pluris ex Germania milites exciuit, non tam Sequanis in obsequio tenendis, aut coercendæ ciuitati Aeduorum, quæ iam fracta erat & debilitata ; sed vtique maiori aliquo instituto, vt & alias Galliæ partes sibi subiiceret, & contra Romanos, quos vicinos habiturus esset, vi & armis tueretur.

X. Quum vero tertiam Sequanorum agri partem Ariovistus possederit, & tum alteram partem tertiam pro Harudibus postularet, disquirendum præterea est, quantus fuerit ager Sequanorum, & quo iure Germanorum rex vindicare sibi duas tertias potuerit ? Primum omnino difficilium ad explicandum est, quia Sequanorum tractus a nemine, quod sciamus, per limites suos circumquaque, & per oppida ac partes, fuit designatus. Id scimus ex Cæsaris primi libri cap. viii. Iuram montem Seuanos ab Helvetiis distinxisse : & ex Strabonis lib. iv p. 133 συνάπτειν τῷ Ρήνῳ, κατοικεῖν τὸν Ρῆνον, pertinuisse usque ad Rhenum : rursus ex Cæsaris cap. xxxviii constat, Vesontionem, nobilem nunc Burgundionum urbem, fuisse maximum Sequanorum oppidum : & ex cap. xi eiusdem lib. i. flumen Ararem per fines Aeduorum Sequanorumque in Rhodanum influere, & quod cap. xxxii adiicitur, ipsum Rhodanum dividere Seuanos a prouincia Romana. Rhodanum intelligas velim supra Araris confluentem, ubi transuersum cursum agitat ab ortu in occasum : non ubi, flexu facto, in austrum ruit, & mare petit mediterraneum.

XI. Sic longitudo quidem agri Sequanorum quodammodo intelligitur ; non autem æque latitudo eius, præfertim ubi ad Rhenum inclinauerat, iuxta quem facies rerum, quum Tribocci traiecerunt, (si vel maxime posterior fuerit traiectus Nemetum & Vangionum) mire ita fuit immutata,

vt

ut certo ne ab locorum quidem peritissimis putemus explicari posse. Nec certior ratio est oppidorum, quæ rara illis temporibus in Gallia erant, nec aliud nobis certum ex Sequanorum ciuitate est, quam quod ipse Cæsar *Vesontionem* nominauit. Nec vero facile dubitamus, fuisse alia quoque vtcumque rara in hoc tractu, ab Rhodano ad Rhenum usque: sed silente historia nihil licet definire, minus nominatim illa explicare. Ptolemæus quidem lib. II cap. IX tres alias vrbes adnumeravit, sed duas alienas, ademtas Heluetiis, quorum propriæ erant; unam ignotissimam *Didattium* nomine, quod nisi prauatum vocabulum est, nemo facile prodiderit, quorsum illud pertineat. Notitiæ prouinciarum Galliæ, quæ cim aliis imperii Romani sunt medio æuo consignatae, plura quidem oppida enumerant & castra in *Maxima Sequanorum*, vti appellant; sed quod Heluetias vrbes, nec tantum illas Ptolemæi, sed alias quoque nonnullas admiscent, nec Sequanos a Rauracis distinguunt, sed quæ horum fuerunt, illis quoque attribuunt; non possunt nobis pro antiquis illis temporibus, de quibus iam agendum est, ullo modo satisfacere.

XII. Alterum, quod de iure quærebatur, Germanorum partem Galliæ sibi vindicantium, videtur ius eiuscemoedi fuisse, quod ab iniuria non penitus fuerit seiunctum. Ad ius belli quidem provocat Ariouistus, tam legationi Cæsaris respondens, quam in ipso colloquio cum Cæsare; eamque partem Galliæ, suam Galliam, quam vicisset, cap. XXXIV vocitat, eademque belli fortuna stipendiarios sibi Aeduos factos iudicat. Neque bello, quod Sequanorum rogatu adversus Aeduos suscepisset, iustitiæ rationem deesse putat, quum omnino liberum cuique sit, auxilium vicinis aut amicis ferre, si opem ipsius aduersus hostes implorauerint. Sed esto, iure Rhenum traieciisse: esto etiam, iure tulisse auxilium: cur vero non finito bello, & fractis amicorum hostibus, in patriam suam reuertit? cur victores pariter amicos atque

atque viatos hostes, oppressos tenuit, hos tributis exhauiendo, illis adimendo partem optimam agrorum? At forsan nondum satisfecerant mercenario, ut ipse sibi prospicere & mercedem extorquere necesse habuerit. Incerta rei est ratio, quacumque parte inspicias: nec facile ab iniuriis Ariouistus, ex amico hostis factus, absolui potest, ut ne qui-dem ad speciem excusari posse censeamus.

XIII. Difficilius est, de senatusconsulto iudicare, consule Cæsare facto, quo Ariouistus *rex & amicus populi Romani* fuit appellatus; ut ipse Cæsar testatur cap. xxxv & xliii, &, ut planius rem Dio Cassius exponit lib. xxxviii pag. 81. κίνησιν τῆς βασιλείας, confirmationem regni, ab Romanis impetravit. Sed cuius regni? Germanici, an quod nouum sibi in Gallia parabat? Κελταὶ appellat Dio, id est *Celtas*, ambiguo vocabulo, quod Germanis æque ac Gallis legitur tributum, vti breui post idem Dio dicit, *Ariouisto magno conatu ad bellum se parasse*, ὅτι καὶ ἔτεροι τῶν Κελτῶν πολλοὶ μὲν διαβεβήκασιν ἥδη τὸν Ρῆνον, ὡς επὶ βοηθείᾳ αὐτῷ, δὲ καὶ ἐπὶ αὐτῷ τῷ ποταμῷ συνελόχαται, partim traiecerant Rhenum, ut auxilium eis ferrent, partim ad ripam fluminis considerent, tamquam mox traiecturi. Videtur Harudes intelligere, qui iam traiecerant Rhenum: & altera maiore parte Suevos, quorum centum pagos ad Rhenum venisse, paratos ad traiicendum, supra, eodem Cæsare auctore, ostensum fuit. Nondum biennium erat a consulatu Cæsaris, vt sic Ariouistum non nouum Romanis, aut ignotum fuisse pateat, sed qui iam per multos annos in Gallia bellum gesserit, & vetustissimos Romanorum socios atque amicos, Aeduos puta, adfixerit, grauissime, magnisque adfecerit detrimentis. Hic ergo *rex & amicus* appellatus erat, & maximis ornatus donis ac muneribus? Quum id honoris Sypacis filius ab Romanis apud Liuium lib. xxxi cap. xi petisset, ut rex sociusque & amicus appellaretur; responsum ab senatu fuit, *nomini eius honorem pro magnis erga se regum meritis dare populum Ro-*

manum consuesse. Egregia vero merita Ariouisti erga Romanos quædam fuere? oppressio sane amicorum atque fratribus, ut appellati fuerant, Aeduorum, malefacta potius quam merita ostendunt. Ex quo apparet, quo tempore consul Cæsar fuit, multa inique fuisse in senatu acta, quod vel largitionibus tribuendum est, vel insanæ spei ipsius consulis, qui haud dubia prouinciam Galliam & ex eo principatum sibi animo destinauerat: ad quod perficiendum Ariouisti amicitiam non inutilem sibi fore, omnino videtur credidisse; ut adeo præter meritum, quod multis negatum fuerat, huic Ariouisto a senatu, auctore consule, concessum atque datum fuerit.

XIV. Falsus autem spe sua Cæsar fuit, de Ariouisto quam conceperat. vnde ipse conquestus de eo cap. xxxv fuit, illum tanto sui populi Romani beneficio adfæctum, hanc sibi populoque Romano gratiam referre, ut in colloquium venire inuitatus grauaretur. Florus lib. iii cap. x breui hac summa complectitur Ariouisti *responsionem*, *Quum legati dicerent, VENI AD CAESAREM: QVIS EST AVTEM CAESAR, ET SI VVLT, VENIAT, inquit: ET QVID AD ILLVM, QVID AGAT NOSTRA GERMANIA? NVM EGO ME INTERPONO ROMANIS?* Hinc causa belli nata, quod Cæsar plura speraret ab Ariouisto, quam ille conferret: Ariouistus diffideret Cæsaris voluntati, metuens, ne præsens in Gallia Cæsar plura de iniuriis suis, quam Romæ antea, cognouisset; atque inde putabat, se minus tumultu fore in prouincia Cæsaris, quantocumque etiam comitatuu se in eam conferret. Misit iterum legatos Cæsar, ut aliud regi & saniora forsan persuaderent; verum ut fieri solet, quum mutuo alienati sunt animi, quæ Cæsar postulabat, iniqua regi videbantur; contra, quæ rex respondebat, intoleranda Cæsari. Aduersus illum ergo exercitum adduxit Cæsar, ut vel armis terreret, quem verbis ad Romanam amicitiam reducere non poterat. Sed ne sic quidem est,
quod

quod sperauerat Cæsar, effectum, quia armis arma irritabantur, & æque Ariouistus ad repugnandum Romanis se se apparabat. Venerunt tandem, quum in propinquo essent exercitus, in colloquium Cæsar & Ariouistus: verum nec tum ad ea, quæ Cæsar postulabat, præstanda rex poterat adduci, ut etiam propriore Germanorum accessu colloquium dirimeretur.

XV. Dubitant hic aliqui, an satis caussæ habuerit Cæsar, vt amico regi atque socio populi Romani bellum inferret. Neque enim id bellum rogatione populi sancitum, aut decretum ab senatu fuerat, quod vtique in collatio non occultaturus Cæsar fuisset. Vnde putant, nimium fuisse proconsulem, inconsulto senatu atque populo, rem tantum in se suscepisse. Verum etsi non negamus, priuatas forsan rationes etiam Cæsari fuisse, vt id faceret; vtique ex republica & salute Romanorum videbatur esse, vt Ariouistus ab iniuriis inferendis cohiberetur. Multa sane pro Aeduis, eorumque amicitia facta senatus consulta fuerant; neque id negari potest, in vniuersum proconsuli mandatum esse, vt socios atque amicos tueretur; nec non mora Ariouisti in Callia per tot annos Romanis poterat suspecta esse. Exemplum enim Cimbrorum Teutonumque animo observabatur, vt similes incursionses non frustra metuerent Romani. Ipsius id Cæsaris verbis enarrare ex lib. i cap. xxxiiii non alienum ab instituto erit. *Multæ res, inquit, eum (Cæsarem) hortabantur, quare sibi eam rem cogitandum & suscipiendam putaret: in primis quod Aeduos, fratres consanguineosque saepe numero ab senatu appellatos, in seruitute atque ditione videbat Germanorum teneri, eorumque obſides esse apud Ariouistum & Sequanos intelligebat, quod in tanto imperio populi Romani turpissimum sibi & reipublicæ esse arbitrabatur. Paullatim autem Germanos consueſcere Rhenum transire & in Gallia magnam eorum multitudinem venire, populo Romano periculosum videbat: neque sibi homines feros ac barbaros temperaturos existimabat, quin, quum omnem Galliam occu-*

passent, ut ante Cimbri Teutonesque fecissent, in prouinciam exirent, atque inde in Italiam contendenter; præsertim quum Seguanos a prouincia nostra Rhodanus diuidideret.

XVI. Hic non vanus metus Romanorum, aut periculum leue erat, sed omnino res tanti momenti, ut & armis vindicare socios, & periculum bello propulsare necesse videretur; præsertim quod ipse Ariouistus tantos sibi spiritus tantamque sumferat arrogantiam, vt populi Romani auctoritatem parui faceret, nihilque de iis, quæ pro sociis postulauerat Cæsar, putaret esse concedendum. Accessit, quod contra ius gentium legatos Cæsaris in vincula ille concicerat, e quibus nec ante victoriam liberari potuerunt. Propius ergo ad hostem C. Cæsar accessit cum exercitu, eumque multis diebus e castris eduxit, & aciem ordinauit, recusante Ariouisto pugnam, vel superstitione fatidicarum mulierum persuafo, vel exspectante noua Germanorum auxilia, quorum ingens numerus dicebatur in ripa iam Rheni esse. Quos vt anteuetereret Cæsar, triplici acie usque ad castra hostium processit. Tum demum necessario Germani suas copias e castris eduxerunt; fit acris pugna: pellebantur hostes a sinistro cornu, vt fugam etiam peterent: a dextro cornu vehementer multitudine suorum Romanam aciem premebant. Laborantibus subuenit cum equitatu P. Crassus adolescens, restitutoque prælio, hostes omnes terga verterunt, neque prius fugere destiterunt, quam ad flumen Rhenum peruenirent. Ipse rex Ariouistus nauiculam ad ripam deligatum naelus, ea profugit. Cæsi in fuga quamplurimi: pars lintribus euadere, alii tranare contenderunt. Captæ Ariovisti vxores duæ, cum una filia: altera filiarum occisa cum aliis fugientibus fuit. Etsi enim Germanis singulis uxores erant singulæ, tamen pauci admodum, vt Tacitus de iis cap. xviii refert, non libidine, sed ob nobilitatem pluribus nuptiis ambiebantur.

XVII. In his, quæ de prælio narrantur, dubitari for-

forsan quædam possunt: idcirco curatius nunc nobis excutienda. Primum est, quo loco id p:œ ium commissum fu erit. Paullus Orosius lib. vi cap. vii Cæsar, inquit, Ariouistum regem, excitantem inuehentemque secum incredibiles Germanorum copias, apud Sequanos vicit. Id quoque ex ipso Cæsare non obscurum est, factum prælium esse in Sequanis, quia Cæsar ad Ariouistum accessit, sedem tum & castra in Sequanis habentem. Quod vero late habitabant Sequani, ab Rhodano fluvio vsque ad Rhenum, ut supra demonstravimus; noua quæstio exoritur, qua in parte Sequanorum fuerit pugnatum. Rem incertam atque dubiam illud spatium reddit, quo Cæsar fugientes ad Rhenum vsque dicitur persecutus, quod non omnes eodem modo ac pede metiuntur. In Cæsar's antiquis libris scriptum legitur, non prius hostes fugere destitisse, quam ad flumen Rhenum millia passuum circiter quinque peruenirent. Ita in manu exaratis est, & in auorum memoria editis. Vnde Beatus Rhenanus lib. i Rerum Germanicarum, capite de Maxima Sequanorum, proxime Basileam locum prælii se putat inuenisse. Cæsar, inquit, in Sequanis cum Ariouisto confixit. quæ pugna ad D. Apollinaris facta putatur. Is locus milliario Germanico a Reno & Basilea distat. Beatum sequitur Ioannes Glendorpius in hunc locum, rationem addens, quia Cæsar scripsit, Rhenum quinque millia passuum a pugnæ loco abfuisse. Falsus vero in eo, quod Plutarchi τετταγάνοντα εντεῦθεν σάδια quadraginta inde stadia: non tamen desinunt doctiores dubitare, immo negare, illam genuinam & antiquam Cæsar's scripturam fuisse. Quam breuis enim atque exigua persecutio fuisset, si quinq; millibus passuum fugientes Germanos inseculi essent

Romani? Magnum vtique & inusitatum aliquid præ se ferunt Cæsar's verba: *Omnes hostes terga verterunt, nec prius fugere destiterunt quam ad flumen Rhenum millia passuum ex eo loco circiter ---- peruererunt.* Quis non videt, longam fugam longamque persecutionem his verbis significari? si vel nulla aliunde documenta haberemus, tamen vis & efficacia verborum Cæsar's suspicionem alicuius mendi in numero præbere posset.

XIX. Verum non desunt nobis argumenta, & auctoritates, quibus permoti, loco *quinque* in Cæsar's verbis h[ab]e legamus *quinquaginta*. Nam Plutarchus vita Cæsar's pag. 717 de hoc ipso proelio scripsit, ἐπὶ σαδίς τετρακοσίῃ ἀχεὶ τῇ πέντε διώξας, ad trecenta stadia Rhenum usque persecutus Cæsar hostes est. Tot stadia quidem tantum triginta septem & dimidium milliarium conficiunt. Ipse vero Glan-dorpius suspicatus est, τετταρακοσίῃ in Plutarcho legendum esse, quod exakte cum emendato Cæsar's numero *quinquaginta* conuenit. Et quid multa? Orosius, qui optimum quemque Romanorum scriptorum, atque in hac materia haud dubie ipsum Cæsarem excerptis, non *quinque*, sed *quinquaginta* ex eo sublegit. Exinde, inquit, *in fugam versi*, per *quinquaginta millia passuum infatiabiliter cæsisunt*, lib. vi cap. VII. Quid clarius & cum ipsa re conuenientius, quam *quinquaginta millia* etiam apud Cæsarem legendum esse? Sic de-mum verbis Cæsar's vis & admiratio, quam intendunt, lon-gitudine insecutionis, & magnitudine cædis, quam auctores tradunt, ut videbitus, constabant. Id quod de loco hoc clarissimi viri dudum iudicarunt, e quibus satis sit Fran-cicum Hotomanum, virum elegantiori non minus doctri-na, quam iuris ciuilis accurata scientia illustrem, audisse, qui ita in hunc librum commentatus est: *Ego QVI IN QVAGINTA, libris omnibus repugnantibus corrigendum arbitror. Primum quoniam hunc numerum vetus Orosii impressus liber prodit. Deinde quia Plutarchus τετταρακοσίῃ σαδίῃ posuit.* Nam quum

870

octo stadia milliarium unum conficiant, sequitur, ut quadringenta efficiant millaria quinquaginta. Neque me mouet, quod in vulgatis Plutarchi libris legitur τετρακοσίς. Nam & veteris interpres QVADRINGENTA posuit, & Henricus Stephanus, Græcæ linguae peritissimus & harum rerum observator diligentissimus, τετρακοσίς in aliis libris legi testatus est. Et Aldus Manutius P. F. Plutarchum dicit stadia quadringenta scriptum reliquise.

XIX. Quamuis vero non ad Rhenum hoc prælium commissum fuerit, sed dicto spatio ab illo fluvio interius recedente loco: tamen credibile omnino est, in Sequanorum regione, in qua steterat Ariouistus, illud suisse factum, licet locus, quo congressi fuerunt exercitus, silente historia, definiri non possit. Satis sit distantiam ab Reno illius loci inuenisse. Sed maior illa, quam pro more aut conditione persequentium, longinqua videtur: quum nec eques nec pedes tam longæ viæ videantur suffecisse. Nos vero nondum hoc argumento mouemur, ut mutemus sententiam. Quousque enim metus rapuit fugentes, eodem victoriæ alacritas adduxit persequentes: neque putandum, vnius diei, aut aliquot horarum suisse persecucionem, sed quoquo versum dilapsos hostes inquisuerunt Romani, donec ad Rhenum peruenirent, qui vetabatiure suo illos ut longius.

XX. Hæc de loco. Alterum quod in disceptationem venit, est numerus hoc prælio cæsorum. Cæsar ita lib. I extre-
mo: omnes hostes terga verterunt, neque prius fugere desti-
runt, quam ad flumen Rhenum, millia passuum ex eo loco circuerint
quinquaginta, peruenierunt. Ibi per pauci aut viribus confisi tra-
nare contenderunt, aut lintribus inuentis salutem sibi petie-
runt. In his fuit Ariouistus, qui nauiculam deligatam ad ripam
nactus, ea profugit: reliquos omnes equites consecuti nostri in-
terfecerunt. Dio Cassius nec Rhenum ingressos in saluo fuisse
lib. xxxviii extremitate tradit, quippe τὰς μὲν εἰς Ρωμαῖοι εἰς τὸν ω-
ταῦον ἐσβάνοτας ἀπέκτεναν, τὰς τε καὶ αὐτὰς εἰκῇ. Οὐ πολαρέων
ἀπή-

αὐτήνεγκεν. Alios Romani iam flumen ingressos interfecerunt, alios ipse amnis suscepit & abduxit. Neque vero, qui sic euaserant natando vel nauigando, tuti ab omni erant periculo, quia quod Cæsar addit, alii Germanorum, Vbii præst:rtim, qui proxime Rhenum incolebant, perterritos insecuri, magnum ex his numerum occiderunt. Ingens sic strages omnino fuit, quamvis numerus non possit certo resciri. Orosius dicto loco: *Insaturabiliter cæsi sunt, neque coniici potuit numerus Germanorum vel quantus pugnæ adfuerit, vel quantus fuerit occisorum.* Plutarchus tamen, nescimus unde, dicit, ἀριθμὸν νεκρῶν μυριάδας ὄκτω γενέθη λέγοσιν, aiunt cæsorum numerum octoginta millia fuisse. Viderinius hic potest numerus: at si verum, quod supra Duitiacus dixerat, centum & viginti millia Germanorum in Gallia fuisse; probabilitatis non nihil ad eam Plutarchi fidem accedit. Quoquo autem illa clades stetit numero, certum tamen est, utique ingentem fuisse & maximum, ac grave vulnus illo proelio inflatum esse Germaniæ.

XXI. Nunc res ipsa poscit, ut etiam quæ consecuta sint, illustrem hanc victoriam Romanorum, Germanorumque cadem, breui expositione persequamur. Fama clades Ariouisti ad ultimas etiam Germaniæ nationes peruenerat, & quo quæque propior erat, eo maiori perculerat eam terrore. Sic enim Vbiorum legati Cæsari loquuntur lib. iv cap. xv Tantum esse nomen apud Germanos atque opinionem exercitus Romani, Ariovisto pulso, & hoc nouissimo prælio facto, (de quo postea dictum sumus) etiam ad ultimas Germanorum nationes, uti opinione & amicitia populi Romani tuti esse possint. Fructus victoriæ ad Aeduos maxime, antea adflictissimos, virtute & fœdere Romanorum perferebatur, de quibus ipse Cæsar lib. vi cap. xii tradit, suo aduentu [& victoria] commutatione rerum facta, obfides Aeduis redditos, & veteres clientelas restitutas, nouas per Cesarem comparatas. Contra Sequanis, qui Ariouistum & Germanos in Galliam perduxerant, omnia contraria euenerunt. Ut enim taceamus, iam tum, antequam Cæsar veniret in Gal-

Galliam, viatoribus peius Sequanis, quam Aeduis, quos vice-rant, accidisse, dum tertiam agri partem, eamque optimam, Ariouistus ademerat, alteram tertiam partem iam etiam occupaturus; vel sola cominoratio iniqui hospitis nimium illos pressit, quod ita fieri solet, quando a barbaris auxilium petitum fuit, ut ferant illud quidem, sed semper iis, quos adiuuerant, quam viatis, reddantur grauiores. Accessit, quod a victoria Cæsaris in potestatem Romanorum, contradcente nemine, peruererunt, nec impedire potuere, quo minus exercitui suo hiberna Cæsar in ipsis Sequanis adsignaret.

XXII. De Ariouisto, fuga per Rhenum elapso, pauca reliqua habemus, quæ adferre aliquid possint historiæ complendæ. Cæsar lib. v cap. xxix ex Titurii Sabini oratione refert, magno esse Germanis dolori Ariouisti mortem, & superiores Romanorum victorias. Ex quo certum est, breue tempus suæ cladi superfuisse, vel mœrore confectum & casu insperato; vel alio fato mortalitatis extinctum. Non enim crediderim facile, ex vulnere in proelio accepto periisse, quia hoc si fuisset, Cæsar aliique scriptores eius pugnæ, haud silentio præteriissent. Quarto post fugam anno hæc dixerat Sabinus sed ita ut haud coniicias utrum recens illa mors Ariouisti fuerit, an tempore longe superiori suscepta. Dubitat de morte Philippus Cluuerius lib. III Germaniæ Antiquæ cap. 111, & mauult legere sortem Ariouisti fuisse Germanis dolori, quam mortem. Non spernenda coniectura, quia Romanæ victoriæ mors illa vel sors opponitur: quod vero constanter mortem codices referunt, & Græcus metaphrastes θάνατον transtulit; vtique an recepta scriptura non temere nobis recedendum est: præsertim quod nulla post hac in historiis est mentio regis Ariouisti facta.

XXIII. Hæc de Ariouisti rebus ex tam sterili antiquitatis Germanicæ historia in præsenti cognoscere licuit Alii, quibus plus otii est, & felicior etiam indagatio, inuestigant plura, ut suppleantur, quæ a nobis concile & breuiter

C

sunt

funt proposita, si modo plus aliquid in tanta paucitate scri-
ptorum, qui de his reliqui sunt, potuerint inuenire. Vnum
ex antea propositis est, quod dubios nos habet, præsertim
quam ei quædam alia, tamquam fundamento, fuerint su-
perstruta. Supra enim vulgarem explicationem secuti fu-
mus, quæ ex Cæsaris lib. I cap. xxxvi desumpta est. Ibi
ipse Ariovistus legatis Cæsaris respondet, quod sibi Cæsar de-
nuntiaret, se Aeduorum iniurias non neglecturum; neminem se-
cum sine sua pernicie contendisse. quum vellet, congregaderetur: in-
tellecturum, quid inuidi Germani, exercitatisimi in armis, qui
intra annos XIV teatum non subissent, virtute possent. Nimius
videri forte hic numerus potest, si ad commorationem in
Gallico solo restringatur: nec bellandi materies, & tantos
exercitus in usu armorum sustentandi, ibi fuerit facile, post-
quam una gens Aeduorum, quod non fuit difficillimum, iu-
vantibus Sequanis & sociis, superata & deuicta erat. Esto
autem, alias Gallorum nationes vel auxilio venisse Aeduis,
vel novitate rei, & peregrino milite in patria vagante,
exercitatas, aduersus Germanos venisse: tamen id tantæ mo-
ræ haud sufficiet probandæ, quia ipse Ariovistus lib. I
cap. XLIV in colloquio gloriabundus Cæsari loquitur *om-
nes Galliæ civitates ad se oppugnandum venisse, ac contra se
castra habuisse: eas omnes copias uno abs se prælio fusas &
superatas esse.*

XXIV. Si quis numerum velit in dubium vocare, is
præter confessionem codicis, metaphrasin Græcam con-
tra se pugnantem videbit, qua verbum est *εν δεκατέσσαροι
ετοις ετεσιν, inter quatuordecim integros annos.* Adiuuabit
Cæsar, qui quum ultimos ad Ariovistum legatos mitteret
lib. I cap. XLVII, & in iis præcipue C. Valerium Procul-
lum propter Gallicæ linguae scientiam; addit, quam multa iam A-
riovistus, longinqua consuetudine, utebatur. MVLTVS vñus au-
tem linguae, & ex tam LONGINQVA CONVENTUDINE
omnino moram temporis non exiguum postulauit, cui non
suffe-

uffecisset spatium, quod inter Cæsaris consulatum (quo rex ille & amicus populi Romani appellatus fuit) & hoc cum Romanis bellum intercesserat. Obiter hic notatum volo, frusta doctos viros, & in iis principem ingenio atque doctrina Petrum Ciacconium, in Cæsaris modo exhibitis verbis *longinqua mutare in longa*, quasi illud locorum interualli sit, non etiam temporum durationis. Sed nihil est ita distinguere. Passim enim a loco ad tempus, & a tempore ad locum in eiusmodi vocabulis translati nes fiunt: cuius rei satiis locuples nobis testis ipse Iulius Cæsar est, qui lib. i de Ciuii bello cap. xxix *longinquitatis verbum utroque modo usurpauit.* Cæsar, inquit, *rei eius moram, temporisque longinquitatem timebat.* Et mox: *relinquebatur, ut ex longinquieribus regionibus Gallie, Picenique, & a freto naues essent expectandæ.* Nec moratur nos vetus codex Ciacconii, ad quem prouocat, quum plures libros, æque veteres, vulgatæ lectio- ni consentientes videamus. Sed ad id, a quo digressi sumus, redeundum est.

XXV. Moram Ariouisti in Gallia longius extractam fuisse, videtur etiam ex eo probari non difficulter posse, quod, quum initio tantum xv millia Germanorum in Galiam aduenissent, sensim plures atque plures arcessiti eodem fuerint, dum in tantum numerum excrescerent, quem Divitaci oratione ad Cæsarem supra expressum cognouimus, videlicet cxx millium. Id quia sensim, & quasi non advertentibus Gallis factum erat, non poterat uno anno, nec forsan etiam biennio, ad tam grandem perduci numerum. Quod si etiam diuidas tempora, & bonam annorum partem bellis aliis, in Germania ante Gallicum bellum gestis, tribuas; non tamen expeditiores rationes erunt, quia nihil, praeter coniecturam, de Germanicis illis bellis nobis suppetit.

XXVI. Nihilo vero minus ad diuisionem illam refugere, quum alio clabi vix liceat, videtur esse tutissimum:

nisi numerum velimus sollicitare, quod etiam difficile in tanto consensu librorum est. Anonymus quidem, qui perpetram Julius Celsus putatur esse, videtur commentariis de Vita Iulii Cæsar is, qui verius paraphrasis commentariorum ipsius sunt Cæsar is, id suadere pag. 20. Verba enim Cæsar is, QVI INTRA XIII ANNOS TECTVM NON SVBISSENT, ita leuiter mutata proposuit: *qui iam multis annis sub tecto non fuerint.* Vides abstinere numero hunc interpretem, quod vel illum in suo codice non legerit, vel, si omnino legit, suspectum habuerit, tamquam multum nimis pro tam breui & non maxima expeditione. Sed nescio, an hic tuto pedem quis possit figere. Lubrica enim anonymi est auctoritas, præsertim non antiquissimi, ut vix consensioni librorum omnium opponi possit.

XXVII. Nec quidquam contra efficitur, quod Ariovistus eodem cum Cæsare colloquio, dixit, *se prius in Galliam venisse, quam populum Romanum.* Non enim in vniuersum hæc vera sunt, & ipse verba sua in sequentibus restrinxit; *numquam ante hos tempus exercitum populi Romani prouinciae fines egressum esse:* id quod vero etiam si cum historiis conferatur, a veritate dissonat. Liuius enim epitoma L X I, Velleius Paterculus lib. II cap. x, & Suetonius Nerone cap. II, & ipse noster Cæsar cap. XLV Domitii Aenobarbi & Q. Fabii Aemiliani cum Aruernis, qui extra prouinciam erant, feliciter gesta bella memorarunt, quæ non omnia intra fines prouinciae, sed extra limitem etiam acta fuisse oportet. Sed nolumus plura de verborum Ariovisti veritate disceptare, quum ipse antiqua Romanorum bella vel ignorarit, vel se nescire simulauerit: mentem autem illius non difficile est cognoscere: prius, ait, se in Sequanos Aeduosque exercitum duxisse, quam Julius Cæsar ex prouincia sua cum copiis egressus, in eosdem Sequanos aduenerit. An vero inde plus iuris Ariovisto accesserit, ex supra disputatis non oblicuum est intelligere. Quapropter ea nostra est, nec vero cer-

certa omnino, sed probabilis tantummodo sententia, si forsan illud de *quatuordecim* annis, in Gallia peractis, defendi minus possit; diuidendum quodammodo tempus esse, vt tam nolimus concedere facili, eo anno, quum ille *rex & amicus* a senatu appellaretur, Rhenum Ariouistum cum exercitu nondum transgressum fuisse: sed utique per plures annos videtur fuisse in Gallia, non autem per *quatuordecim*, sed bonam horum partem in Germania bellando consumtam: reliquos peractos ess in Gallia.

XXVIII. Hactenus de Ariouisti bello: sequitur alterum ab eodem Cæsare gestum aduersus *Vsipetes & Tenchteros*, siue *Tenctoros*, itidem Germaniæ populos, qui a Suevis, id est, Cattis pulsi, traecto Reno, in Galliam Belgicam, maxime in *Eburones*, populum illius Galliæ, magno impetu & numero se effuderant. Non satis constat, quam sedem olim habuerint in Germania: est vero probabile admodum vicinos fuisse Cattorum, remotiores autem ab Reno. Cæsar enim lib. iv ineunte ita refert: Ea quæ secuta est hieme, qui fuit annus Cn. Pompeio, M. Crasso coss. *Vsipetes* Germani, & item *Tenchteri*, magna cum multitudine homineum flumen Rhenum transierunt, non longe a mari, quo Rhenus influit. *Caussa* transeundi fuit, quod ab Suevis complures annos exagitati, ad extremum agris expulsi, & multis locis Germaniæ triennium vagati, ad eam partem Rheni tandem venerat, vbi Menapii vtramque ripam habitabant. Pauciores illi, qui Germanicam ripam incolebant, quod imparati erant tantæ multitudini sustinendæ, ad suos in alteram ripam refugerunt, vt cum iis transitu Germanos prohiberent, hi vero, saepius frustra transmissione tentata, simulabant regressionem in pristinas fedes, quod videntes, qui trans Rhenum confugerant Menapii, suos domos rursus, trajecto amne, repetierunt. Quum ita securi essent hostilitatis, oppressi sunt a Tenchteris sociisque, & omnes interfeci: atque hi eadem nocte, antequam, qui trans flumen erant, intelligerent, nauigiis in ripa repertis, traiecerunt. Gal-

liæ quidam populi male pacati inuitarunt eos, vt ab Rheno ad interiora discederent; omnia quæ postulassent, ab se fore parata. Quia spe adducti Germani latius iam vagabantur, in fines Eburonum, qui Treuirorum clientes erant, excurrentes, vt sua tamen subinde castra repeterent.

XXIX. Cæsar contra hos, ne longius procederent, cum exercitu progressus, quum paucorum dierum itinere abesset, legatos illorum obuios habuit, postulantes, vt Romani sibi agros attribuant, vel patientur eos tenere, quos armis iam possederint: utiles se & amicos Romanis fore. Cæsar respondit, sibi nullam cum his amicitiam esse posse, si in Gallia remanerent: nec æquum esse, qui suos fines tueri non potuerint, alienos occupare: nec ullos in Gallia vacare agros, qui dari, præsertim tantæ multitudini, sine iniuria possint. Hoc vero se illis dare posse, si cum Vbiis, tum transrhenanis, itidem de iniuria Sueorum conquerentibus, se coniungere vellent, cum legatis illorum, qui præsentes essent, de ea reacturum esse. Hi delaturos ad suos esse dixerunt; interea ne proprius se castra moueret, a Cæsare petentes. Qvod vero ille haud impetrari ab se posse dixit. Intellexit enim illos moram quærere, dum equitati s ipsorum, prædandi frumentandique caussa trans Mosam missus, reuenteretur. Progresso Cæsari legati iterum obueniunt, propiorem accessum deprecantes, dum deliberare de oblatâ conditione possent. Cæsar antegressis equitibus suis imperavit, vt ne hostes prælio laceferent. Quum sic putaret inducias esse, illi equites Romanos inopinato adgressi, suffossis equis, complures deiecerunt, & ex equitibus Romanis interfecerunt quatuor & septuaginta.

XXX. Hunc dolam vlturus Cæsar, celeriter itinere confecto, celerius castra hostium oppugnat, quam Germani, quid ageretur, sentire possent, qui dubii, fuga salutem peterent, an resisterent irruentibus, viderunt Romanos iam in castra irrupisse. Milites inter carros & impedimenta pugnam

gnam inierunt : excessit multitudo reliqua, & fugam petere cœpit, quos quum consecantes Romani equites trucidarent, clamore in castris auditio, ipsi repugnantes, armis abiectis, ex castris se eiecerunt, & quum ad confluentem Mosæ & Rheni peruenissent, reliqua fuga desperata, magno numero interfecto, reliqui se in flumen præcipitauere, atque timore, lasitudine, & vi fluminis oppressi interierunt.

XXXI. De *iustitia* secundi huius belli si vera est Cæsar's relatio, nihil attinet multum disputare, quum ex ipsa historia abunde appareat, quo iure, vel iniuria, Germani in Galliam inuaserint ; & quid Cæsari, pro consule ibidem agenti, fuerit faciendum. Maiorem controuersiam geographia mouet, vbinam illud prærium, aduersus Germanos alterum, fuerit commissum. Transferant Germani inferiorem Rhenum *non longe a mari*, quo annis influit, indeque latius vagati in fines *Eburonum* & *Condruorum* peruererant, quæ sic Cæsar lib. iv cap. i & vi adnotauit. Eburones ut clariores Condruis erant, ita etiam haud dubie, maiores potentia latiusque colentes, quorum partem muximam inter Mosam & Rhenum habitasse Cæsar tradit, lib. v cap. xxiv. & quia vnum illis castellum tribuit, *Atuatucam*, puod Ptolemaeus & Antoninus in Tungris censem, sedes Eburonum quodammodo reperta est. Hic etiam Germanos illos Cæsar offenderat, hic expugnauit illorum castra, qui breuiter resistentes, quum suos, qui ante excesserant, trucidari audire, abiectis armis, fugerunt, vt Cæsar refert lib. iv cap. xv, ad *Mosæ & Rheni confluentem*, vbi reliqua fuga propter concursum fluminum desperata, magno numero interfecto, reliqui in flumen se præcipitauerunt. Sic omnes codices *Mosæ* nomen referunt, etiam Græca translatio ἐνθα συμμίγγυται οἱ Μόσης τῷ Ρήνῳ, vbi *Mosa* *Rheno* miscetur. Primus, quantum nobis constat, Philippus Cluuerius hic singularis est, & *Moselam* contendit substituendam esse, vbi libri omnes *Mosam* habent. Qua de causa ei dicam Io. Isacus Pontanus scripsit

Di-

Disceptationum chorographicarum parte i cap. v. Sane nihil Cluuerius habet pro tuenda sua sententia, quam quod Mosæ & Rheni confluentem putat recentiorem & manu factum esse, nec vero probat. Quamquam vero Hadr. etiam Valesius Cluuerium *sic optimè emendasse*, Notit. Gall. p. 363, iudicat: tamen librorum nos auctoritate statim, nihilque in hoc Cæsaris loco mutandum esse censemus. Quod hisce Pontanus argumentis ac rationibus confirmavit:

XXXII. Si hoc detur, inquit, quod vult Cluuerius, fugisse Germanos *ad confluentem Mosellæ & Rheni*; secuturum esse, ut Vsipetes Tenchterique Mosellæ, quam Mosæ, fuerint propiores. Verum pugnare id cum verbis Cæsaris, qui ait, pulsis Menapiis, transiisse Vsipetes Rhenum *non longe a mari*, quo Rhenus influit, id est, vti ex Cæsaris Rheni & Mosæ eodem loci descriptione constet, vbi se Rhenus diuidit, atque mox Mosæ miscetur. Inde dicit, haud obscure colligi, ibidem quoque, aut certe in proximo, sedes ab iisdem castraque fuisse posita. Nam ita statim Cæsarem subiicere: *his (Menapiis trans-rhenanis) interfectis, nauibusque eorum occupatis, priusquam ea pars Menapiorum, quæ citra flumen erat, certior fieret, flumen transferunt (Tenchteri & Vsipetes) atque omnibus Menapiorum ædificiis occupatis, reliquam partem hiemis se eorum copiis aluerunt.* His de rebus Cæsar certior fatus, cetera. Deinde censet Pontanus, pugnare Cluuerii sententiam cum eo, quod Cæsar, postquam exercitum ex hibernis Lexobiorum & Aulercorum eduxisset, continuo Germanos monuerit, ut a Rheno discederent; sed eosdem tamen ad Eburonum usque fines latius euagatos. Vnde statim iter in ea loca facere cœpisse, in quibus audiebat Germanos esse: a quibus, quum paucorum dierum iter abesset, legatos ad eum Germanorum venisse. Hinc constare ait, hoc est, ex Cæsar's a Gallis finitimiis ad Eburones descensu; Germanos, licet excursiones sæpe facerent, circa prima sua loca & castra præcipue constitisse. Ad hæc pondus argumentis suis exinde apponit, vt constet Mosæ &

& Rhenio, non autem Mosellæ propinquos fuisse Vspetes, quod equitatum suum trans Mosam frumentandi causa misserent. Longe sic a Mosella, proprius Mosam habuisse castra colligit. Denique ex eo probat, *Mosæ* potius, quam *Mosellæ*, confluentem Cæsari in animo fuisse, quod ipse hanc cum Germanis prælii narrationem ingressus, continuo *Mosæ* atque Rheni decursum, simulque utriusque concursum, non autem *Mosellæ*, interserat.

XXXIII. Equites, qui abfuerant prælio, trans Mosam missi, audita suorum clade, ad Rhenum regressi, traiecto illo, in fines Sigambrorum se receperunt, ad quos quum Cæsar nuntios mississet qui hostes suos tradi postularent, responderunt Sigambri nihil iuris Cæsari aut Romanis trans Rhenum esse. Equitum horum fuerant quinque millia: omne in autem turbam Vspetum Tenchterorumque, qui in Gallias venerant, caputum ccccxxx millium fuisse traditur: vnde magnitudo periculi, quod Galliæ & Romanis imminebat, intelligitur.

XXXIV. Cæsar autem partim indigne ferens responsonem Sigambrorum, partim ab Vbiis invitatus constituit in Germaniam proficiisci, & quum Vbii naues pollicerentur, id neque satis tutum, neque suæ aut populi Romani dignitatis esse arbitratus, ponte subilio, intra decem dies facto, latissimum altissimumque flumen copias transmisit, & in Sigambrorum fines contendit, qui vero, quum Cæsarem transire audiuisserent, relictis sedibus suis, in silvas se receperant. Cæsar multis Germanorum gentibus, quæ legatos miserant amicitiam petentes, obsidibus acceptis, liberaliter respondit, & post decem octo dies, a quo Rhenum traiecerat, regressus in Galliam discidit pontem, cuius transitionis hic fructus fuerat, ut terrorerentur Germani, ne temere in Gallias transire auderent, quin vidissent, Romanis nec animum deesse, neque facultatem transmittendi in Germaniam. Sic quoque Vbii, in quibus pons factus fuerat *infra*

D

Mosulam

Mosulam, vt florum Cluuerius lib. II cap. xiv correxit, approbante Hadr. Valesio Notit. Gall. p. 363; Vbii, inquam, obsidione fuerunt liberati, quam propter Romanorum amicitiam sustinuerant, quos postmodum Augustus omnes in ripam Gallicam transduxit.

XXXV. Biennium fere intercessit, quo nihil contra Romanos a Germanis fuit tentatum. Quum vero Cæsar cum Treuiris bellum gereret, eosque superaret, competitum fuit, Germanos quosdam, qui Sueui siue Catti fuerant, auxilio fuisse Treuiris. Iterum ergo pontem paullo supra eum locum, quo ante exercitum transduxerat, in Reno Cæsar fecit, & aditus viasque in Sueuos perquisiuit. Hi vero de Romanorum aduentu certiores facti, cum omnibus suis sociorumque copiis ad extremos fines intra silvas se reperunt. Cæsar, inopiam frumenti veritus, reduxit suos: ne vero metum omnem barbaris eximeret, partem quidem pontis, quæ ripam Germanicam tangebat, dissoluit, reliquam autem turri muniuit & præsidio, vt viderent barbari, quam facile Romano exercitui sit, redintegrato ponte, in fines Germaniæ reuerti, & vlcisci iniurias, si quas Romanis, vel illorum sociis atque amicis, intuissent.

Coll. diss. A. 19, misc. 20